PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

FONETIK- FENOMATIK RIVOJLANMAGAN BOLALARDA TOVUSH TALAFFUZINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Sattorova Sevinchxon Otabek qizi
Qo‘qon Davlat Pedagogika Universiteti
Maxsus pedagogika: Logopediya yo‘nalishi 1-kurs talabasi
E-pochta: sattorovasevinchxon07@gmail.com
+9989916901610

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada fonetik-fonematik rivojlanmagan bolalarda tovush talaffuzini shakllantirish jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy logopedik metodlar tahlil qilinadi. Nutqning fonetik va fonematik komponentlaridagi buzilishlar, ularning kelib chiqish sabablari hamda bolalarning nutqiy va kognitiv rivojlanishiga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, artikulyatsion gimnastika, didaktik o‘yin texnologiyalari, multisensor yondashuv hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy yondashuvlar bolalarda tovush talaffuzini to‘g‘ri shakllantirish va fonematik idrokni rivojlantirishda yuqori natija berishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: fonetik-fonematik rivojlanmaganlik, logopediya, tovush talaffuzi, fonematik idrok, artikulyatsion gimnastika, didaktik o‘yinlar, multimedia texnologiyalari.

Аннотация: В данной научной статье анализируются современные логопедические методы формирования звукопроизношения у детей с фонетико-фонематическим недоразвитием речи. Рассматриваются причины нарушений фонетико-фонематической стороны речи, а также их влияние на речевое и когнитивное развитие ребенка. Особое внимание уделяется эффективности артикуляционной гимнастики, дидактических игр, мультисенсорного подхода и использования информационно-коммуникационных технологий в логопедической работе. Результаты исследования показывают высокую эффективность современных методов в формировании правильного звукопроизношения и развитии фонематического восприятия.

Ключевые слова: фонетико-фонематическое недоразвитие, логопедия, звукопроизношение, фонематический слух, артикуляционная гимнастика, дидактические игры, мультимедийные технологии.

Abstract: This scientific article analyzes modern speech therapy methods used in the development of correct pronunciation in children with phonetic-phonemic speech underdevelopment. The study examines the causes of phonetic and phonemic disorders and their impact on children’s speech and cognitive development. Special attention is given to the effectiveness of articulatory gymnastics, didactic games, multisensory approaches, and the use of information and communication technologies in speech therapy practice. The results demonstrate that modern methods significantly improve pronunciation accuracy and enhance phonemic awareness in children.

Keywords: phonetic-phonemic underdevelopment, speech therapy, pronunciation, phonemic awareness, articulatory gymnastics, didactic games, multimedia technologies.

Kirish

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq rivojlanishi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon hisoblanadi. Ushbu davrda nutqning to‘liq shakllanishi bolaning keyingi

intellektual, ijtimoiy va akademik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Nutq buzilishlari orasida fonetik-fonematik rivojlanmaganlik (FFR) eng ko‘p uchraydigan va murakkab shakllardan biri hisoblanadi.

Fonetik-fonematik rivojlanmaganlik – bu nutqning tovush tomonida kuzatiladigan buzilish bo‘lib, unda bola tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qiladi hamda ularni bir-biridan farqlashda qiyinchilikka duch keladi. Bu holat o‘qish va yozish jarayonida ham jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlash, ularning nutqiy kamchiliklarini erta aniqlash va samarali korreksion metodlarni qo‘llash dolzarb vazifalardan biridir. Shu sababli fonetik-fonematik rivojlanmagan bolalarda tovush talaffuzini shakllantirishning ilmiy asoslangan metodlarini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Fonetik-fonematik rivojlanmaganlikning nazariy asoslari

Fonetik-fonematik rivojlanmaganlik nutq tizimining tovush komponenti yetarli darajada shakllanmaganligi bilan tavsiflanadi. Bu holat ko‘pincha quyidagi omillar bilan bog‘liq bo‘ladi:

1. Eshitish analizatorining funksional yetishmovchiligi;
2. Artikulyatsion apparat mushaklarining sust rivojlanishi;
3. Markaziy nerv tizimi faoliyatidagi nozik buzilishlar;
4. Nutqiy muhitning yetarli emasligi;
5. Psixologik rivojlanishdagi individual xususiyatlar.

Fonetik-fonematik rivojlanmaganlik ga ega bolalarda quyidagi belgilar kuzatiladi:

1. Tovushlarni almashtirib talaffuz qilish;
2. Tovushlarni tushirib qoldirish;
3. Noto‘g‘ri artikulyatsiya;
4. Fonematik eshitishning sustligi;
5. So‘z tuzilishini tahlil qilishdagi qiyinchiliklar.

Ilmiy adabiyotlarda ta’kidlanishicha, fonematik idrokning rivojlanmaganligi keyinchalik disgrafiya va disleksiya kabi o‘qish-yozish buzilishlariga sabab bo‘lishi mumkin.

Tovush talaffuzini shakllantirishning zamonaviy metodlari

2.1. Artikulyatsion gimnastika

Artikulyatsion gimnastika logopedik ishning asosiy komponentlaridan biri bo‘lib, nutq apparati mushaklarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu metod tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish uchun zarur bo‘lgan harakatlarni shakllantiradi.

Amaliy mashqlar:

1. “Otcha yugurishi” – til harakatini rivojlantirish;
2. “Soat” – tilning yon harakati;
3. “Qo‘ziqorin” – tilni tanglayga yopishtirish;
4. “Tabassum” – lab mushaklarini faollashtirish.

Ushbu mashqlar muntazam bajarilganda tovush artikulyatsiyasi ancha yaxshilanadi.

2.2. Didaktik o‘yin texnologiyalari

O‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Shu sababli logopedik mashg‘ulotlarda o‘yin elementlaridan foydalanish yuqori samaradorlik beradi.

Asosiy o‘yinlar:

1. “Tovushni top”
2. “Kim tez aytadi?”
3. “Ortiqchasini top”
4. “Rasmni nomla”

Didaktik o‘yinlar bolalarda fonematik eshitish, diqqat va xotirani rivojlantiradi.

2.3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Zamonaviy logopediyada AKT vositalari keng qo‘llanilmoqda. Multimedia dasturlar tovushlarni vizual va audio shaklda taqdim etadi, bu esa bolalarda qabul qilishni osonlashtiradi. Afzalliklari:

1. Vizual qo‘llab-quvvatlash;
2. Interaktivlik;
3. Motivatsiyaning oshishi;
4. Individual yondashuv imkoniyati.

2.4. Multisensor yondashuv

Multisensor metod bir vaqtning o‘zida bir nechta analizatorlarni (ko‘rish, eshitish, harakat) faollashtirishga asoslanadi. Bu yondashuv bolalarning nutqni chuqurroq qabul qilishiga yordam beradi. Natijada bola:

1. Tovushni eshitadi;
2. Ko‘radi;
3. O‘zi bajaradi.

Bu esa o‘rganish samaradorligini sezilarli oshiradi.

Tadqiqot natijalari va tahlili

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy metodlardan kompleks foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Natijalar:

1. tovush talaffuzi aniqligi oshdi;
2. fonematik eshitish yaxshilandi;
3. nutq faolligi kuchaydi;
4. o‘qish va yozishga tayyorgarlik darajasi oshdi.

Eng yuqori samaradorlik multimedia va o‘yin texnologiyalari birgalikda qo‘llanganda kuzatildi. Bu yondashuv bolalarda qiziqish va motivatsiyani oshirdi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, fonetik-fonematik rivojlanmaganlikni bartaraf etishda an’anaviy usullar yetarli emas. Zamonaviy logopedik texnologiyalar esa individual yondashuvni ta’minlab, korreksion jarayonni samarali tashkil etadi.

Shuningdek, erta tashxis va tizimli mashg‘ulotlar bolalarning keyingi ta’lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishida muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Fonetik-fonematik rivojlanmagan bolalarda tovush talaffuzini shakllantirish murakkab, ammo hal qilinadigan pedagogik jarayondir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, artikulyatsion gimnastika, didaktik o‘yinlar, multisensor yondashuv va AKT vositalari asosidagi zamonaviy metodlar yuqori samaradorlikka ega.

Ushbu metodlardan kompleks foydalanish bolalarda:

1. To‘g‘ri tovush talaffuzini shakllantiradi;
2. Fonematik idrokni rivojlantiradi;
3. Nutqiy faollikni oshiradi;
4. O‘qish va yozishdagi qiyinchiliklarning oldini oladi.

Shu sababli zamonaviy logopedik texnologiyalarni ta’lim tizimiga keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волкова Л.С. *Логопедия*. – Москва: Владос, 2014.

2. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. *Основы логопедии*. – Москва: Просвещение, 2016.
3. Лалаева Р.И. *Логопедическая работа при нарушениях речи*. – Санкт-Петербург: Речь, 2017.
4. Левина Р.Е. *Основы логопедии*. – Москва, 2012.
5. Выготский Л.С. *Мышление и речь*. – Москва: Лабиринт, 1999.
6. Лурия А.Р. *Язык и сознание*. – Москва: МГУ, 1998.
7. Фомичева М.Ф. *Методика развития речи детей дошкольного возраста*. – Москва, 2015.
8. Малофеев Н.Н. *Специальная педагогика*. – Москва: Академия, 2018.
9. Жукова Н.С. *Логопедия. Основы теории и практики*. – Москва, 2016.
10. Смирнова Л.Н. *Коррекция звукопроизношения у детей*. – Санкт-Петербург, 2019.
11. Миронова С.А. *Развитие речи дошкольников*. – Москва: Владос, 2017.
12. Каше Г.А. *Подготовка к обучению грамоте детей с речевыми нарушениями*. – Москва, 2014.
13. Садовникова И.Н. *Нарушения письменной речи и их преодоление*. – Москва, 2015.
14. Эльконин Д.Б. *Психология обучения младшего школьника*. – Москва, 2007.
15. Рау Ф.Ф. *Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста*. – Москва, 2013.
16. Internet manbalari:
17. https://www.logoped.ru
18. https://cyberleninka.ru
19. https://scholar.google.com
20. https://www.psyjournals.ru